

ОЦІНКА КРЕДИТНОГО РИЗИКУ УКРАЇНСЬКОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

У статті досліджено тенденції розвитку банківської системи України з точки зору прийнятого банками кредитного ризику і ступеня його покриття фінансовими результатами їх діяльності. Запропоновано застосування групи показників, яка відображає стан та динаміку кредитного ризику банків в умовах докризової, кризової та посткризової ситуації в Україні.

The article provided research trends in Ukrainian banking system in terms of taking credit risk by banks and extent of its coverage of the financial results of their activity. An application of indicators that reflect the status and dynamics of the credit risk of banks in precrisis, crisis and post-crisis situation in Ukraine is proposed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Прийняття банківських ризиків є значною мірою соціально відповідальним процесом. В умовах, коли банки ризикують не тільки власними, але й залученими ресурсами, наслідки неадекватного прийняття ризиків стають більш гострими – втрачає не тільки банк, але і його клієнти. Банківські кризи виявляються при цьому більш важкими, ніж кризи виробництва, оскільки спричиняють численні фінансові втрати учасників, пов'язаних один з одним ланцюжком грошово-кредитних зобов'язань. Тому питання економічної безпеки, тобто управління ризиками в цілому і головним серед них – кредитним ризиком – стають все більш затребуваними як банківської теорією, так і практикою.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. У статті приймаються такі положення щодо управління кредитним ризиком банківських установ:

1. Кредитний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, яка взяла на себе зобов'язання виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання [1].
2. Методи оцінки кредитного ризику спираються на таке положення: величина кредитного ризику вимірюється сумою, що може бути втрачена при несплаті або простроченні виплати заборгованості [2, с.61].
3. Процес управління кредитним ризиком тісно пов'язаний зі стратегією фінансового інституту в області кредитування та її дотриманням співробітниками, які беруть участь в процесі управління кредитними ризиками. У цій стратегії повинні бути чітко визначені основні цілі і політика банку стосовно кредитного ризику, а також відповідні правила і процедури ведення бізнесу [3, с.411].
4. Система оцінки кредитного ризику, притаманного кредитному портфелю, включає наступні елементи:
 - оцінка якості кредитів, що складають кредитний портфель;
 - визначення структури портфеля на основі якості кредитів і оцінка цієї структури на основі вивчення її динаміки;
 - визначення очікуваної доходності від кредитних операцій, яка має компенсувати прийнятий кредитний ризик банку;
 - визначення достатньої величини резервів для покриття збитків за позиками на основі структури кредитного портфеля.

5. Резерви під втрати за активними операціями – частина вартості негативно класифікованих активів банку, яку банк з певною мірою достовірності, на основі попереднього досвіду, може вважати втраченою і відтак відносить на витрати своєї діяльності. Резерви під втрати за активними операціями не включаються до капіталу банку. Ці резерви складаються з резервів під кредитні збитки, резервів під нараховані доходи, резервів під дебіторську заборгованість та резервів під кореспондентські рахунки [1].
6. Політика щодо резервування кредитних втрат може встановлюватися центральним банком або формуватися самим банком, залежно від банківської системи. Хоча є деяка користь в індивідуальному аналізі можливих втрат, особливо для великих кредитів, більш практично призначити певний рівень резервів за кожною окремою категорією активів. У багатьох країнах з нестабільними економіками органи нагляду встановили обов'язкові рівні таких резервів [4, с.152].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Залишаються дискусійними такі теоретичні та практичні питання: трактування природи та сутності кредитного ризику як індивідуального так і портфельного; загальні підходи до вимірювання кредитного ризику і трактування результатів вимірювань в умовах різних фаз економічних циклів; структура кредитного ризику та її зв'язок з результатами діяльності банку; специфіка управління кредитним ризиком банківських установ та банківської системи в цілому.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження тенденції розвитку банківської системи України з точки зору прийнятого банками кредитного ризику і ступеня його покриття фінансовими результатами їх діяльності в умовах докризового, кризового та посткризового розвитку економіки та банківської системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кредитний ризик згідно з нормативно-правовими актами НБУ [5] оцінюється розрахунком таких нормативів: H_7 – норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента; H_8 – норматив великих кредитних ризиків; H_9 – норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру; H_{10} – норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам. Дані табл. 1 свідчать про те, що банківська система України фактично виконувала всі нормативи кредитного ризику НБУ протягом 2007–2012 років. Звернемо увагу на те, що нормативи з восьмого по десятий знаходяться досить далеко від своїх граничних значень. Сьомий норматив є близьким до граничного значення у 25,0%, але також дотримувався. Це може свідчити про те, що кредитний ризик є досить помірним, не представляє загрози банківській системі України та перебуває під контролем як НБУ, так і самих комерційних банків.

Таблиця 1

Значення економічних нормативів кредитного ризику по системі банків України, (%) [6]

Норматив	За станом на 01.01.					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
H_7 (не більше 25 %)	22,56	23,04	21,56	21,04	20,76	22,10
H_8 (не більше 800 %)	171,06	187,36	169,21	161,20	164,46	172,91
H_9 (не більше 5 %)	2,01	1,66	0,93	0,81	0,57	0,37
H_{10} (не більше 30 %)	6,84	5,76	3,31	2,25	2,51	2,41

Як було зазначено вище, оцінка фактичного кредитного ризику визначається величиною очікуваних або фактичних втрат банків у результаті списання сум непокритою безнадійної заборгованості з їх балансів. Дані табл. 2 (тут і надалі розрахунки проводилися на підставі даних фінансової звітності банків України представлених на офіційному сайті НБУ [6]) показують, що розрахункові суми резервів під знецінення кредитів (отримані як сума фактично сформованих резервів за попередній рік плюс витрати на резерви під знецінення кредитів

поточного року) відрізняються від сум фактично сформованих резервів. Різниця цих двох показників відображає суми списання/повернення безнадійної заборгованості за кредитами у поточному році.

Таблиця 2

Значення окремих показників по системі банків України на 01.01. (млн. грн.)

Назва показника	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Статутний капітал банків	42872,6	82454,2	119188,5	145857,2	171864,7	176238,8
Власний капітал банків	69578,3	119263,0	120207,7	137725,1	155487,0	170196,3
Активи банків	599 396,1	926 086,5	873 449,6	942 084,0	1054272,3	1127179,4
Кредитна заборгованість клієнтів (юридичних та фізичних осіб)	430 052,1	741 816,0	723 100,0	746 370,7	808 206,3	694 381,1
Прострочена заборгованість за кредитами	6 357,0	18 015,0	69 935,0	84 851,0	79 292,0	72 520,0
Резерви під знецінення кредитів	-17 297,0	-42 454,2	-107 186,8	-139 626,7	-147 762,7	-132 105,2
Витрати на резерви під заборгованість за кредитами	-7256,7	-24124,0	-65865,7	-46107,3	-35483,0	-20105,6
Розрахункові резерви під знецінення кредитів	x	-41 421,0	-108 319,9	-153 294,1	-175 109,7	-167 868,3
Списання/повернення безнадійної заборгованості за кредитами за рік	x	1 033,2	-1 133,1	-13 667,4	-27 347,0	-35 763,1
Списання/повернення безнадійної заборгованості накопичувальним підсумком	x	1 033,2	-99,9	-13 767,3	-41 114,3	-76 877,4

Як бачимо із табл. 2, загальна сума списаної з балансів банків безнадійної кредитної заборгованості за 2008–2012 роки склала 76 877,4 млн. грн. Враховуючи те, що ця кредитна заборгованість утворилася в результаті видачі кредитів до 2009 року, можна стверджувати, що загальна сума списання безнадійної кредитної заборгованості за 2008–2012 роки перевищує власний капітал банків на 01.01.2008 (69 578,3 млн. грн.). Прострочена заборгованість за кредитами у 2007–2012 роках зростає з 6 357,0 до 72 520,0 млн. грн., тобто в 11,4 рази. Кредитний портфель українських банків за 2007–2012 роки зріс з 430 052,1 до 694 381,1 млн. грн., тобто на 61,5%. При цьому активи банківської системи України за цей період зросли з 599 396,1 до 1 127 179,4 млн. грн., тобто на 88,1%. Під впливом погіршення якості кредитних портфелів і виникнення втрат від списання безнадійної кредитної заборгованості, яке позначилося на ліквідності і на фінансових результатах банків, українським банкам довелося у терміновому порядку здійснювати прискорене нарощування власних капіталів, в основному за рахунок збільшення статутних капіталів

банків (з 42872, 6 до 176 238,8 млн. грн., тобто в 4,1 рази). Отримані результати дозволяють оцінити кредитний ризик, який приймається банками України, як дуже значний (на відміну від висновків, одержуваних з оцінки нормативів кредитного ризику НБУ).

Для більш точної оцінки рівня прийнятого кредитного ризику зробимо розрахунки наступних відносних показників, наведених в табл. 3 та 4:

- відношення простроченої заборгованості за кредитами до кредитної заборгованості клієнтів (K_1);
- відношення резервів під знецінення кредитів до кредитної заборгованості клієнтів (K_2);
- відношення витрат на резерви під знецінення кредитів до кредитної заборгованості клієнтів (K_3);
- відношення списання/повернення безнадійної заборгованості за кредитами до кредитної заборгованості клієнтів (K_4);
- відношення простроченої заборгованості за кредитами до капіталу банків (K_5);
- відношення резервів під знецінення кредитів до капіталу банків (K_6);
- відношення витрат на резерви під знецінення кредитів до капіталу банків (K_7);
- відношення списання/повернення безнадійної заборгованості за кредитами до капіталу банків (K_8).

Таблиця 3

Показники якості кредитної заборгованості клієнтів по системі банків України на 01.01. (%)

Назва показника	2009	2010	2011	2012	2013
K_1	2,4	9,7	11,4	9,8	10,4
K_2	-5,7	-14,8	-18,7	-18,3	-19,0
K_3	-3,3	-9,1	-6,2	-4,4	-2,9
K_4	0,1	-0,2	-1,8	-3,4	-5,2

Табл. 3 показує, що за 2008–2012 роки показники відношення до загальної кредитної заборгованості клієнтів склали наступні величини: прострочена заборгованість зросла з 2,4% до 10,4%; фактично сформовані резерви зросли з -5,7% до -19,0%; щорічні витрати на формування резервів знизилися з -3,3% до -2,9%; списання/повернення безнадійної кредитної заборгованості зросло з -0,2% до -5,2%. Дані та їх динаміка свідчать про погіршення якості кредитних портфелів українських банків.

Таблиця 4

Показники кредитного ризику до капіталу по системі банків України на 01.01. (%)

Назва показника	2009	2010	2011	2012	2013
K_5	15,1	58,2	61,6	51,0	42,6
K_6	-35,6	-89,2	-101,4	-95,0	-77,6
K_7	-20,2	-54,8	-33,5	-22,8	-11,8
K_8	0,9	-0,9	-9,9	-17,6	-21,0

Із табл. 4 видно, що за 2008–2012 роки показники відношення до власного капіталу банків склали наступні величини: прострочена заборгованість зросла з 15,1% до 42,6%; фактично сформовані резерви зросли з -35,6% до -77,6%; щорічні витрати на формування резервів знизилися з -20,2% до -11,8%; списання/повернення безнадійної кредитної заборгованості зросло з -0,9% до -21,0%. Наведені дані та їх динаміка свідчать про надмірний

рівень кредитного ризику прийнятого українськими банками та загрозу значних втрат власного капіталу.

Розрахункові цифри відносних показників свідчать про недостатню якість кредитних портфелів комерційних банків, як наслідок їх помилкової кредитної політики щодо недооцінки кредитних ризиків. Зрозуміло, що існуюча система нормативів кредитного ризику НБУ є недостатньо адекватною для оцінки центральним банком і самооцінки комерційними банками якості кредитних портфелів і прийнятих банками розмірів кредитного ризику.

Для розуміння відповідальності банків в ситуаціях прийняття кредитного ризику його необхідно зв'язати з отриманими доходами. У табл. 5 наведено фактичні розрахункові значення показників покриття кредитного ризику по українській банківській системі. У якості оцінок були використані традиційні показники, які пов'язують кредитний ризик, що приймається банками, з процентними доходами і витратами. Як видно із проведених розрахунків, відношення чистого процентного доходу до активів, до кредитної заборгованості клієнтів і до власного капіталу банків не відображає тих проблем з недостатньою якістю кредитного портфеля і надмірним кредитним ризиком, які були показані в ході вищенаведеного аналізу. Інакше кажучи, з розрахунку традиційних показників є можливим здійснити оцінку достатнього покриття фінансовими результатами діяльності банків того кредитного ризику, що ними приймається. Це не відповідає дійсності, оскільки чистий прибуток/збиток банківської системи України на 01 січня 2008–2013 років складав відповідно (млн. грн.): 6 619,7; 7 304,4; -31 491,8; -13 026,6; -7 707,5; 4 898,8. За 2007–2012 роки українська банківська система отримала чистий сукупний збиток у розмірі 33 403,0 млн. грн.

Таблиця 5

Показники покриття кредитного ризику результатами фінансової діяльності по системі банків України на 01.01

Назва показника	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Процентні доходи (млн. грн.)	50842,2	88370,3	119083,0	113334,1	113352,5	119278,0
Процентні витрати (млн. грн.)	-28613,4	-50818,1	-65357,5	-61409,2	-59505,6	-68239,0
Чистий процентний дохід (млн. грн.)	22 228,8	37 552,2	53 725,5	51 924,9	53 846,9	51 039,0
Рівень чистого процентного доходу до активів (%)	3,7	4,1	6,2	5,5	5,1	4,5
Рівень чистого процентного доходу до кредитного портфелю (%)	5,2	5,1	7,4	7,0	6,7	7,4
Рівень чистого процентного доходу до капіталу (%)	31,9	31,5	44,7	37,7	34,6	30,0

Для удосконалення адекватності оцінки якості кредитного портфеля пропонується введення показника скоригованого чистого процентного доходу, який міг би відобразити всі основні доходи і витрати, пов'язані з прийнятими банками кредитним ризиком, та відносних показників на його основі (табл. 6):

1. Скоригований чистий процентний дохід (СЧПД) дорівнює: чистий процентний дохід (ЧПД) мінус витрати на резерви під заборгованість за кредитами (ВРЗК) мінус адміністративні та інші операційні витрати, що мають відношення до

обслуговування кредитного портфелю (АВК) – для цього адміністративні та інші операційні витрати (АВ) помножуються на питому вагу кредитного портфелю в активах (ПВКА).

Введення цього показника має певний сенс: процентні доходи, які банк отримує від обслуговування кредитного портфелю потрібно зменшити на всі витрати, які банк несе у ході проведення кредитних операцій. До таких витрат відносяться процентні витрати, щорічні витрати на формування резервів під заборгованість за кредитами і деяка частина адміністративних та інших операційних витрат, яка має відношення до обслуговування кредитного портфелю.

Визначення точного розміру частини адміністративних та інших операційних витрат, яка має відношення до обслуговування кредитного портфелю, потребує детального дослідження технологічних процесів та розподілу між ними загальних банківських витрат у кожному українському банку, що не має сенсу у зв'язку зі значними витратами на таке дослідження. Тому пропонується спрощена оцінка: частина адміністративних та інших операційних витрат, яка має відношення до обслуговування кредитного портфелю, приймається як пропорційна величина питомої ваги кредитного портфелю в активах.

2. Рівень скоригованого чистого процентного доходу до активів (K_9) відображає скільки гривень чистого операційного прибутку/збитку від кредитної діяльності отримає банк (банківська система в цілому) на одну гривню активів.
3. Рівень скоригованого чистого процентного доходу до кредитного портфелю (K_{10}) відображає скільки гривень чистого операційного прибутку/збитку від кредитної діяльності отримає банк (банківська система в цілому) на одну гривню кредитного портфелю.
4. Рівень скоригованого чистого процентного доходу до капіталу (K_{11}) відображає скільки гривень чистого операційного прибутку/збитку від кредитної діяльності отримає банк (банківська система в цілому) на одну гривню власного капіталу.

Таблиця 6

Скориговані показники покриття кредитного ризику результатами фінансової діяльності по системі банків України на 01.01

Назва показника	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ЧПД (млн. грн.)	22 228,8	37 552,2	53 725,5	51 924,9	53 846,9	51 039,0
ВРЗК (млн. грн.)	-7256,7	-24124,0	-65865,7	-46107,3	-35483,0	-20105,6
ПВКА (%)	71,7	80,1	82,8	79,2	76,7	61,6
АВ (млн. грн.)	-18522,0	-28153,5	-36638,6	-39123,0	-50354,7	-50018,9
АВК (млн. грн.)	-13289,1	-22551,6	-30331,9	-30995,4	-38602,0	-30813,4
СЧПД (млн. грн.)	1 683,0	-9123,4	-42472,1	-25177,8	-20238,1	120,0
K_9 (%)	0,3	-1,0	-4,9	-2,7	-1,9	0,0
K_{10} (%)	0,4	-1,2	-5,9	-3,4	-2,5	0,0
K_{11} (%)	2,4	-7,6	-35,3	-18,3	-13,0	0,1

Як бачимо, розрахункові показники табл. 5 суттєво відрізняються від показників, наведених в табл. 6. Причому запропоновані на базі скоригованого чистого процентного доходу показники більш точно відображають якість прийнятого банками кредитного ризику і ступінь його покриття, тобто їх значення та динаміка відповідають логіці змін кредитного ризику в умовах докризової, кризової та посткризової ситуації у банківській системі України. Таким чином, запропонована група показників більш системно відображає стан та

динаміку кредитного ризику українських банків та рівень його покриття процентним доходом.

Висновки і перспективи подальших розробок. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Розрахунок фактичних значень нормативів кредитного ризику за методикою НБУ не дає повної адекватної оцінки розміру кредитного ризику, який приймається українськими банками.
2. Розрахунок традиційних показників оцінки достатності покриття фінансовими результатами діяльності банків кредитного ризику, що ними приймається, не достатньо адекватно відображає банківські реалії.
3. У статті вдосконалено застосування групи показників $K_1 - K_{11}$, яка більш системно відображає стан та динаміку кредитного ризику українських банків в умовах докризової, кризової та посткризової ситуації в Україні та рівень його покриття банками за рахунок отриманих фінансових результатів діяльності.
4. Проведені розрахунки свідчать про те, що українські банки протягом періоду до 01.01.2009 року взяли на себе надмірний кредитний ризик, який не покривався отриманими ними процентними доходами (з урахуванням всіх вироблених ними витрат, пов'язаних з кредитними операціями). Тільки у 2012 році банківська система України вийшла на нульовий розмір покриття кредитного ризику результатами фінансової діяльності і отримала чистий прибуток.
5. Банківською системою України сформовані значні резерви під знецінення кредитів та їх розмір є достатнім для повного погашення простроченої заборгованості за кредитами клієнтів.
6. Варто зазначити, що запропонована група показників також не повною мірою відображає реальну ситуацію з прийняттям банками кредитного ризику і може служити в якості приблизної оцінки, яка в подальшому потребує практичної перевірки та удосконалення.

Список використаної літератури

1. Постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 р. № 361 «Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
2. Костюченко Н. С. Анализ кредитных рисков / Н. С. Костюченко. – СПб.: Скифия, 2010. – 440 с.
3. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / [под ред. А. А. Лобанова и А. В. Чугунова]. – М: Альпина Паблишер, 2003. – 786 с.
4. Грюнинг Х. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском / Х. Грюнинг, Б. С. Брайович; [пер. с англ. К. Р. Тагирбекова]. – М.: Весь мир, 2007. – 304 с.
5. Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368 «Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
6. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

Прийнято до друку 14.03.2013